

ODRAZ FINANČNÍ KRIZE V ÚČETNÍM VÝKAZNICTVÍ¹

Financial Crise's Reflection in Financial Reporting

Dana Kovanicová

V posledních několika letech byl účetní slovník rozšířen o slovo *procyklicita* (angl. „procyclicality“). V souvislosti s tím se znovu vynořil v novém kabátě starý problém – *účetnictví na bázi fair value* (fair value accounting).

Termín *procyklicita* se používá, když se má popsat, jak se určitá ekonomická veličina (kvantita) chová při hospodářských výkyvech. Termín má ale více interpretací; uveďme alespoň dvě. V *ekonomické teorii* se za *procyklickou* považuje taková ekonomická kvantita, která pozitivně koreluje s celkovým stavem hospodářství. To znamená, že s celkovým růstem ekonomiky roste i daná kvantita.² Naopak kvantita, které mají tendenci při celkovém poklesu ekonomiky růst, se klasifikují jako *proticyklické* (protisměrné)³. V kontextu *hospodářské politiky*, která má nejbližší k našemu tématu, se tyto pojmy zmiňují z hlediska vlivu přijatých postupů na hospodářské a finanční výkyvy. Postupy, u nichž se očekává, že (byť i nechtěně) zvýší rozkolísání hospodářského cyklu, se označují jako *procyklické* a naopak.

1 Může za krizi (i) finanční výkaznictví?

V souvislosti s finanční krizí se pozornost soustřeďuje především na finanční instituce a v rámci nich zejména na ty oblasti, které se zdají být z hlediska *procykličnosti* kritické: za prvé na regulaci Basel II a za druhé na finanční účetnictví/výkaznictví založené na *fair value*. Tyto dvě oblasti spolu konec konců souvisejí.

Dřívější obavy, že regulace prostřednictvím *Basel II* bude působit *procyklicky*, se potvrzuje: na vzestupné fázi hospodářského cyklu se bonita klientů všeobecně zlepšuje a proto jsou kapitálové požadavky na kapitálovou přiměřenost relativně malé. To podporuje úvěrovou expanzi a vytváří tendenci k přehřívání ekonomiky. Naopak v sestupné fázi cyklu, kdy se bonita klientů všeobecně zhoršuje, kapitálové požadavky rostou; uvedený princip posiluje ochlazování ekonomiky úvěrovou restrikcí, což pokles ekonomiky ještě zostruje (blíže viz [2]).

Obdobná kritika se nyní snáší na *fair value accounting* (FVA) – tedy na *účetnictví založené na bázi fair value*, se zvláštním zřetelem na finanční nástroje (a z nich zhusta na deriváty – viz např. [1] či [4])⁴. Kritici argumentují tím, že *fair value* vnáší do těchto nástrojů volatilitu, která může v konečném důsledku podporovat *procyklicitu*. Sole et al. [3] uvádí, že *fair value* může bezděčně způsobovat volatilitu prostřednictvím tří kanálů, jimiž jsou: 1. změny v základních parametrech ekonomiky, 2. chyby v oceňování či měnící se pohled na hospodářskou prosperitu během celého hospodářského cyklu a konečně 3. mixovaný model oceňování, kdy se určité finanční nástroje oceňují ve *fair value* a jiné v amortizovaných

¹ Tento článek byl zpracován jako jeden z výstupů výzkumného záměru "Rozvoj finanční a účetní teorie a její aplikace v praxi z interdisciplinárního hlediska" registrační číslo MŠMT, RP 6138439903.

² Příkladem *procyklické* kvantity je hrubý domácí produkt.

³ Příkladem *proticyklické* kvantity je nezaměstnanost.

⁴ Sassenová [4] zjistila, že např. jen samotné úvěrové swapy – typické americké krizové finanční deriváty, které byly poslední kapkou vedoucí ke zhroutilému systému – představují nesplacitelných 62 miliard dolarů. To je suma převyšující HDP všech zemí světa. Aby byl rozsah katastrofy ještě zřejmější: všechny typy finančních derivátů, do krize vedených v účetnictví jako zdravá aktiva, představují částku kolem 640 miliard dolarů, což činí čtrnáctinásobek HDP celé zeměkoule. Tato aktiva rostla v USA v posledních letech rychleji než jakékoli jiné odvětví ekonomiky (viz též Gillian Tett: *Lost thought destructive creation*, Financial Times, March 9, 2009).

nákladech. Tím se redukuje konečný efekt, který se od hodnoty fair value očekává. Zisky/přínosy (gains) a ztráty/újmý (losses) z finančních nástrojů oceňovaných ve fair value zvyšují volatilitu finančního výkaznictví. Pod tlakem všudypřítomné nejistoty podněcuje volatilita banky k tomu, aby vyhotovovaly výkazy o finanční pozici a výkonnosti směrem k vyšším (až nereálným, protože nerealizovatelným) ziskům a tím k vyšší hodnotě vlastního kapitálu.

Všeobecně se soudí, že účetní závěrky vyhotovené v souladu s požadavky IFRS samy o sobě krizi nezpůsobily, ale přispěly k ní. Je proto nezbytné odstranit slabiny zakotvené v metodologii oceňování a znovu posoudit princip opatrnosti i systémy řízení rizik.

Na otázku uvedenou v nadpisu – zda za finanční krizi může účetnictví či zda na ní má svůj podíl, odpovídá IASB ústy p. Smitha [5]⁵: „... nikoli a pokud vůbec ano, pak velmi malý“. Hlavní námitku, že účetní pravidla podporují procykličnost, IASB sice uznává, ale namítá, že je nutno posuzovat ji komplexně, neboť – z druhého pohledu - transparentnost a nepředpojatost informací snižují nejistotu a podporují stabilitu. Vyšší volatilita fair value by sama o sobě nebyla problémem, kdyby byli účastníci trhu dobře informováni a kdyby tak mohli správně interpretovat informace poskytované účetním výkaznictvím. Z tohoto pohledu by volatilita měla být chápána spíše jako součást procesu, jímž se přiřazuje finančním nástrojům veličina fair value zrcadlící pravou ekonomickou volatilitu, než jako samotná příčina procyklicity.

IASB přiznává, že se z krize velmi poučila. Je si vědoma, že je neprodleně nezbytné zlepšit řadu standardů. Nápravou ale musí být celý robustní systém finanční (nejen účetní) regulace, odpovídající realitě integrovaných kapitálových trhů.

Finanční krize odhalila nutnost řešit v rámci účetní regulace tři základní okruhy problémů:

- integrovaná povaha kapitálových trhů, kombinovaná s mobilitou kapitálu jako takového, zdůrazňuje potřebu *všeobecně akceptovaného souboru účetních standardů*;
- finanční instituce, regulátoři a investoři selhávají v otázce *chápání rizik*, která přijímají. Účetnictví by jim v tomto ohledu mělo být nápomocno. K tomu je ale nutno zajistit, aby rizika přijímaná finančními institucemi byla dostatečně transparentní a aby k informacím o těchto rizicích měli přístup také investoři a regulátoři;
- současná účetní pravidla nadbytečně připouštějí možnosti volby, což snižuje srovnatelnost a přispívá ke spletitosti jejich aplikace. Vystává tudíž neodkladná potřeba *redukovat pravidla pro finanční nástroje* a tím zajistit bázi pro celosvětovou konvergenci této oblasti.

2 Iniciativy IASB vzhledem k finanční krizi

Záměry IASB, reprezentující její odpověď na finanční krizi a zakomponované do jejích nejbližších projektů, odpovídají po obsahové stránce jejímu přesvědčení, že je nutné provést určité, v některých případech i rozsáhlejší úpravy, nikoli však takové, které by výrazně měnily ideologický směr dosavadního vývoje. Projekty se zaměřují zejména na níže uvedené oblasti.

- *Oceňování ve fair value*: jako odpověď na otázku, jak odhadnout fair value při nelikvidních trzích, byla ustavena skupina expertů s úkolem určit nejlepší praxi pro tento případ. Na základě jejího doporučení a na základě řady diskusí vydala IASB pro

⁵ Smith se počátkem května tohoto roku účastnil konference pořádané Evropskou komisí na téma „Finanční výkaznictví v měnícím se světě“. Na ní objasnil iniciativy IASB jako odpověď na finanční krizi.

tento prípad doplňujúci pokyny, v nichž se klade důraz na významnost úsudku. IASB přitom usiluje o shodu s US GAAP i s interpretací SEC.

- **Konsolidace, odúčtování:** oba tyto projekty, zaměřující se mj. na mimobilanční aktivity a zahrnující rozsáhlejší požadavky na zveřejňování, jsou již rozpracovány do podoby diskusní návrhů.
- **Zveřejňování:** byl upraven IFRS 7 a jsou navrženy další úpravy, včetně zveřejňování rizik vyplývajících z finančních nástrojů. Zavádí se třístupňová hierarchie pro oceňování ve fair value (obdobná US) spolu s povinností zveřejňovat spolehlivost tohoto ocenění.
- **Finanční nástroje:** IASB urychluje projekt, který by měl nahradit IAS 39. Během následujících 6 měsíců by měl být publikován návrh na klasifikaci a oceňování finančních nástrojů a návrh na úpravu zajišťovacího účetnictví.

3 Více k projektu finančních nástrojů

Cílem tohoto projektu je snížit složitost, zvýšit srovnatelnost a transparentnost účetních standardů upravujících finanční nástroje a připravit základnu pro celosvětovou konvergenci pravidel. Součástí projektu je také přehodnocení pravidel pro snížení hodnoty finančních nástrojů, aby mohly být pohotověji rozpoznány ztráty.

Pokud jde o snížení složitosti, bude nutno v počáteční fázi projektu přezkoumat **klasifikaci a oceňování** finančních nástrojů. V současné době totiž existuje 12 odlišných způsobů pro jejich ocenění (včetně tří metod pro snížení hodnoty). Vezme-li se v úvahu při aplikaci těchto způsobů ještě fakt, že použití určité metody je založeno na kombinaci řady kritérií jako je typ nástroje, jeho aktivita na trhu a úmysly managementu s nástrojem, počet kombinací se zvýší na 22. K tomu je třeba dodat, že volba určité varianty je nezřídka spojena také se snahou managementu využít různá kritéria k záměrům, která jim vyhovují.

Proklamovanou snahou je zredukovat počet oceňovacích bází na dvě, což dovolí vymezit *dvě základní kategorie* finančních nástrojů: do první kategorie budou zahrnuty nástroje oceňované ve fair value, do druhé ty ostatní. Problémem bude rozhodnout, kde (na základě jakých charakteristik) mezi nimi učinit řez. S tím bude spojena potřeba nově posoudit problém transferů mezi oběma kategoriemi.

Nedílnou součástí projektu je záměr vypracovat jednoduché metody pro *snížení hodnoty* finančních nástrojů. Proveditelnost tohoto záměru bude ale podmíněna schopností vypořádat se s klasifikací nástrojů. V souvislosti s novým řešením snížení hodnoty zvažuje IASB vyvinout **model očekávaných ztrát** (expected loss model), který by měl nahradit nyní užívaný *model běžně způsobených / utrpěných ztrát* (current incurred loss model). IASB se domnívá, že aplikace současného modelu v bankovníctví poskytuje příliš málo informací a navíc příliš pozdě. Oponenti tohoto záměru argumentují, že regulátoři finančních institucí by měli vyžadovat tvorbu dalších fondů či rezerv (jdoucích za hranice očekávaných ztrát), což by byla mnohem schůdnější cesta než regulace prostřednictvím účetních pravidel.

Při snaze vytvořit nárazník pro zajištění budoucí finanční stability cestou šířeji chápaných očekávaných ztrát a uznáváním řady dalších částek snižujících výsledek vystávají další otázky. Ty se ale týkají spíše objektivitu finančního výkaznictví a otázek spojených s poskytováním informací užitečných z hlediska potřeb uživatelů.

Po vyřešení výše uvedených problémů hodlá IASB přistoupit ke snížení komplikovanosti v **zajišťovacím účetnictví**. Jakmile bude zveřejněn návrh na klasifikaci a oceňování finančních nástrojů, bude k problematice zajištění vypracován a publikován

samostatný dokument. Pred tým je ale treba prozkoumat, jak by se změnilo zajišťovací účetnictví, kdyby byla zavedena nová metodologie pro uznávání očekávaných ztrát.

Závěr

Je evidentní, že globální charakter finanční krize vyžaduje globální odpovědnost. K té se hlásí i IASB, když vytváří bázi pro vypracování takových účetních standardů, jež by zmírnily volatilitu vyplývající z oceňování na bázi fair value, snížily složitost a zvýšily srovnatelnost finančního výkaznictví v celosvětovém rozměru.

Abstrakt

Příspěvek poukazuje na skutečnost, že slabiny v metodologii oceňování fair value mohou přispívat k procyklicitě a tudíž i k finanční krizi. Uvádí hlavní iniciativy IASB jako reakci na globální finanční krizi. Jejich cílem je snížit složitost, zlepšit srovnatelnost a zvýšit transparentnost standardů finančního výkaznictví.

Klíčová slova: procyklicita, IASB, finanční krize, regulace, finanční nástroje.

Summary

The paper indicates the fact that weaknesses in methodology of fair value measurement could contribute to procyclicality and to the financial crisis thereby. The main IASB initiatives are presented here as the reaction on the global financial crisis. Their goal is to reduce complexity, to improve comparability and to increase transparency of financial reporting standards.

Key words: Procyclicality, IASB, Financial crisis, Regulation, Financial instruments.

JEL klasifikace: M41, M44, M45

Použitá literatura

- [1] KOHOUT, P.: *Za vším hledej účetnictví*. [on-line], Praha, Světová ekonomika, c2009, [cit.: 2.5.2009], <<http://www.finmag.cz/clanek/9027/>>.
- [2] MAŠINOVÁ, V. – BABOUČEK, I.: *Nová bankovní regulace Basel II – důvod k obavám?* [on-line], Praha, Česká národní banka, Bankovníctví č. 2, s. 20, c2005, [cit.: 10.5.2009], <<http://www.cnb.cz/>>.
- [3] SOLE, J. A. – NOVOA. A. – SCARLATA, J.: *Procyclicality and Fair Value Accounting*. [on-line], Washington, International Monetary Fond, IMF Working Paper No. 09/39, c2008, [cit.: 10.5.2009], <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1366168>.
- [4] SASSEN, S.: *Too big to save: the end of financial capitalism*. [on-line], New York, Columbia University, c2009, [cit.: 30.5.2009], <<http://www.opendemocracy.net/article-too-big-to-save-the-end-of-financial-capitalism-0>>.
- [5] SMITH, J.: *Financial Reporting and Changing World*. [on-line], Brusel, Evropská komise, c2009, [cit.: 17.5.2009], <<http://www.iasb.org/News/Announcements+and+Speeches+John+Smith+speaks+at+the+European+Commission+Conference.html>>.

Kontakt

Dana Kovanicová, prof. Ing., CSc., Katedra účetnictví a auditingu, FFÚ VŠE Praha, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3 Žižkov, tel.: +420 224095156, dkovanic@tiscali.cz